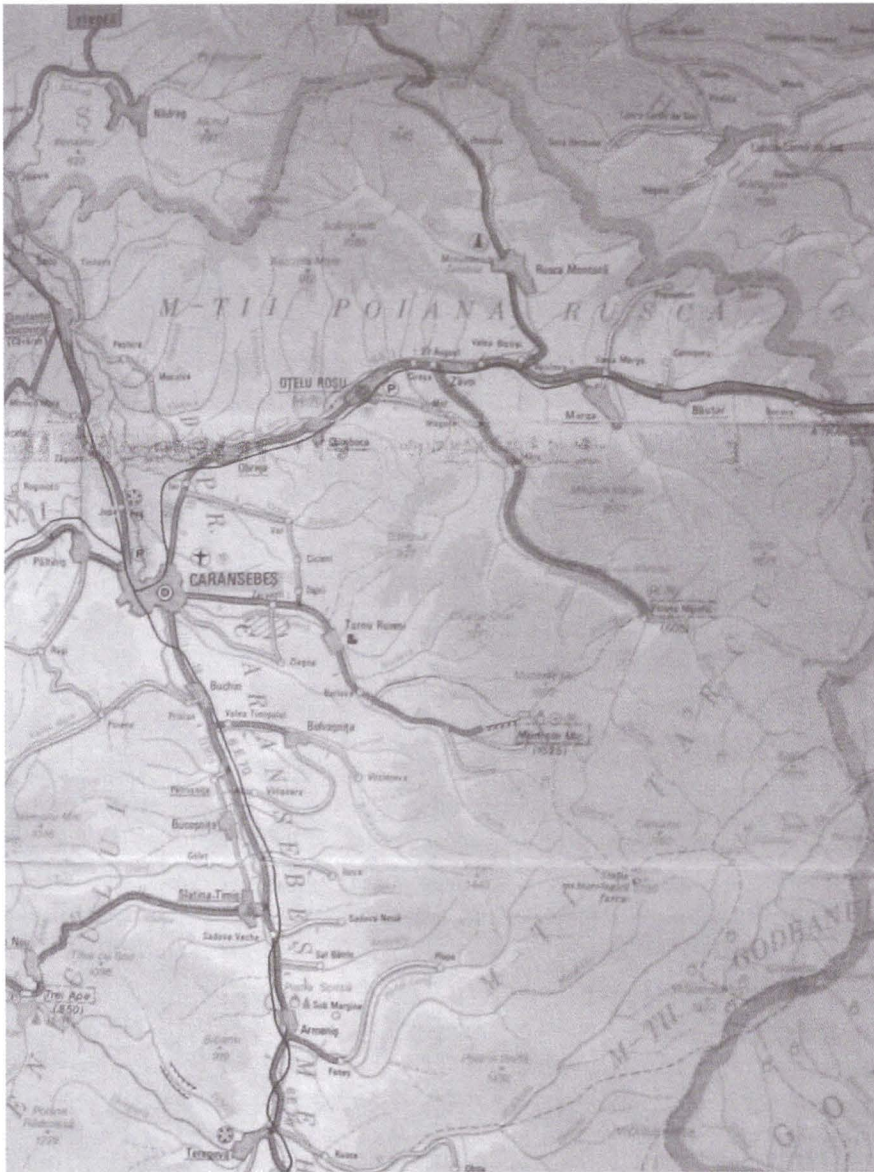

DOMUS ROMANORUM DE LA ZĂVOI (JUD. CARAȘ-SEVERIN)

Adrian ARDEȚ

Muzeul Județen de Etnografie și al
Regimentului de Graniță
Caransebeș

Culoarul care desparte Munții Poiana Ruscă de Munții Țarcului, poartă denumirea de Valea Bistrei după râul care străbate această zonă. Astăzi această comună se află în stânga râului Bistra, pe platoul cu o altitudine de 281 m care domină zona (Fig. 1).

Fig. 1: Harta generală a Văii Bistrei

Denumirea de Zăvoi provine din limba slavă unde apare sub forma *zavoj* și reprezintă o pădurice pe malul unei ape, luncă. Documentele medievale vorbesc de o așezare numită Zăvoi la 1430¹ și care făcea parte din districtul medieval al Caransebeșului în secolele XV – XVI. Într-un document dat la Caransebeș în 14 ianuarie 1579 apare mențiunea de *Also Felseo Zawoiban*, adică Zăvoiul de Sus și de Jos².

În secolul al XVIII-lea pe una din hărțile datate la anul 1784 și aflate la Viena (Fig. 2) poate fi văzut satul Zăvoi amplasat la poalele Munților Poiana Ruscăi, pe partea dreaptă a râului Bistra. Așa cum poate fi văzut pe această hartă satul se extinde de-a lungul pârâului care izvorăște din munți. Tot pe această hartă mai poate fi văzută sub formă dreptunghiulară conturul valurilor de pământ rămase încă o enigmă la Zăvoi.

Fig. 2: Hartă din anul 1784.

Actualul amplasament al satului care se află pe partea stângă a râului Bistra este datorat reformelor inițiate de către împăratul Iosif al II-lea (1780–1790) care reorganizează satele din Banat și în mod special pe cele din fostul Confiniu militar. Prezența valurilor de pământ (Fig. 3) nu a ridicat nici un semn de întrebare cercetătorilor din secolul al XIX-lea³, când se menționează descoperirea unei monede din aur⁴ și a unei cărămizi ștampilate cu inscripția *MID*⁵.

¹ Bizerea / Rudneanu 1969, pp. 7-22.

² Feneșan 1981, 59–60, nr. 15.

³ Milleker 1906, p. 250.

⁴ Tudor 1968, p. 44.

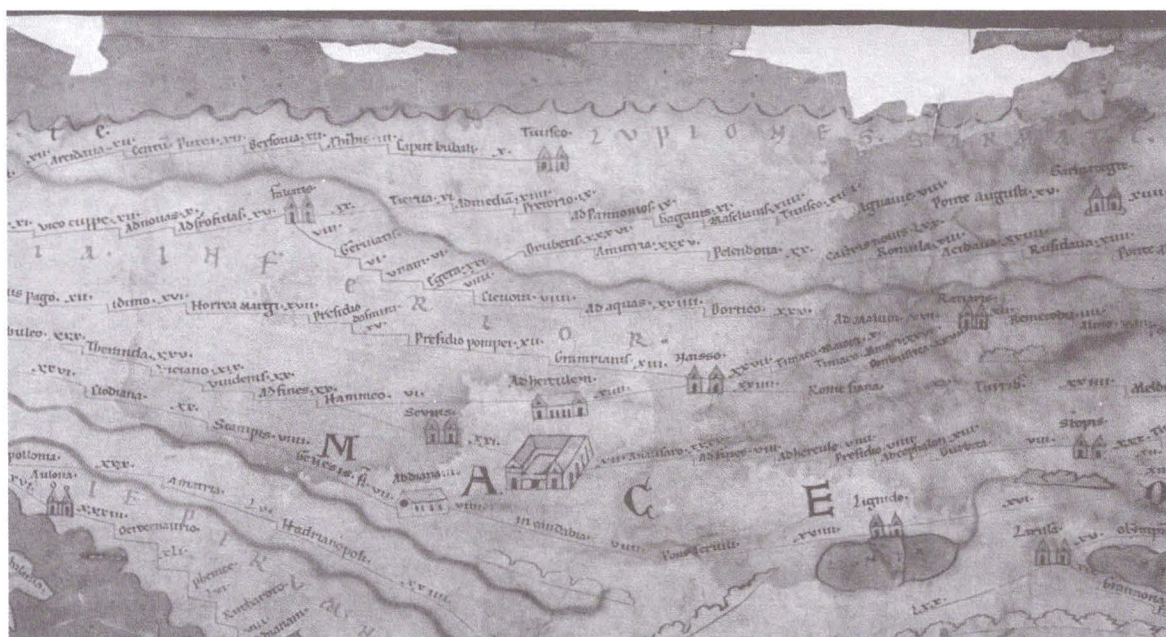
⁵ CIL, III, 14496, p. 3.

Fig. 3: Zăvoi – „Balta neagră”. Valul de pământ.

Pentru a înțelege mai bine ce sa întâmplat în antichitate pe traseul drumului dintre *Tibiscum* la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* vom recurge la izvoarele istorice antice, hărți antice și descoperiri arheologice moderne.

În primul rând vom recurge la menționarea primelor izvoare istorice care indică traseul armatelor romane spre capitala statului dac condus de Decebal. Itinerariul ne este cunoscut din *Tabula Peutingeriana* (Fig. 4) care menționează traseul dintre *Lederata* și *Tibiscum* astfel: *Lederata – Apus fl(umen)*, XII mp (=17,748 km); *Apus fl(umen) – Arcidava*, XII mp (=17,748 Km); *Arcidava – Centum Putei*, XII mp (=17,748 km); *Centum Putei – Berzobis*, XII, mp (= 17,748); *Berzobis – Aizis*, XII, mp (=17,748 km); *Aizis – Caput Bubali*, III, mp (=4,437 Km) și *Caput Bubali – Tibiscum*, X mp (=14,790 km).

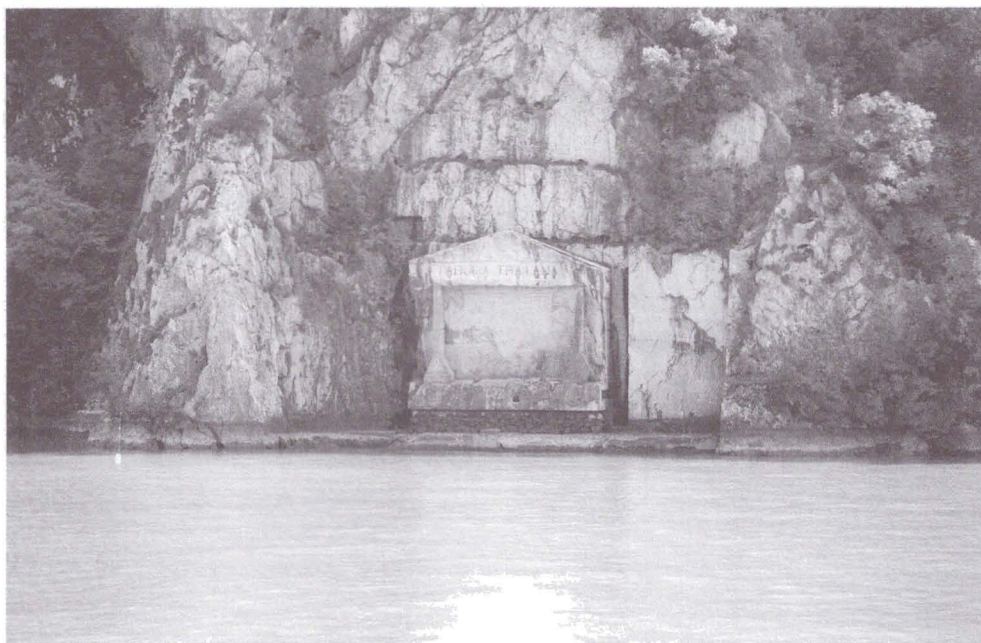

Fig. 4: Tabula Peutingeriana.

Traseul presupus pe care l-a urmat împăratul Traian în primul război cu dacii apare menționat în lucrarea gramaticului **Priscianus** (*Grammatici latini*, VI, 13)⁶ la care găsim: „*Traianus in I Dacicorum: inde Berzobim, deinde Aizi processimus*”, adică „*Traian în I (război) Dacic: de acolo (de la) Berzobim, și apoi (la Aizi) au avansat pe ...*”

Aceste informații sunt și rămân deosebit de importante pentru evenimentele petrecute în anul 101 d. Chr. când trupele romane avansează pe ruta citată mai sus.

Un alt izvor istoric deosebit îl reprezintă **Dio Cassius** (*Istoria romană*, cartea 67, cap. 6 – 10)⁷ care descrie cu lux de amănunte evenimentele petrecute atât în timpul lui Domițian cât și pe cele din timpul lui Traian. Cum însă am rămas la descrierea traseului urmat de împăratul Traian vom descrie din istoricul roman cartea 67, cap. 6 în care se prezintă acest traseu: „*După ce stătu câțva timp la Roma, Traian făcu o expediție împotriva dacilor, gândindu-se la ceea ce făcuseră ei, supărat pentru banii pe care ei îi luau în fiecare an și văzând că puterile și trufia lor cresc, Decebal, aflând de plecarea lui, se înpăimânta, știind bine că mai înainte învinsese nu pe romani, ci pe Domițian, dar că acum va avea să lupte cu romanii și cu Traian. Traian se deosebesc foarte mult prin dreptate, bărbăția și simplitatea moravurilor sale*”. Invocarea iminentului conflict se certifică și prin inaugurarea drumului roman de la sudul Dunării așa cum este consemnat pe *Tabula Traiana* (Fig. 5) de la ieșire din Cazanele Mici în care se menționează: „... fiind scobiți munții și substituite podele, s-a refăcu (întregul drum)”.

Fig. 5: Cazanele mici. Tabula Traiana.

Traseul urmat de trupele romane este descris astfel de Dio Cassius în Cartea 68, cap. 8: „*Pe când Traian oștea împotriva dacilor și se apropiase de Tapae, unde tăbărâseră barbarii, i s-a adus o ciupercă mare, pe care scria cu litere latine că ceilalți aliați și burii sfătuiesc pe Traian să se întoarcă înapoi și să facă pace. Traian însă, năpustindu-se asupra lor, văzu pe mulți dintre ai săi răniți și ucise pe mulți dintre dușmani: și fiindcă nu mai aveau cu ce lega rănile, se zice că el nu cruță nici chiar veșmântul său și-l tăie, ca să*

⁶ Hertz, XVIII, Vol. I, I-XII, 1755

⁷ Dio Cassius, 67, 6 – 10.

facă din el fășii, iar soldaților morți în luptă porunci să li se ridice un altar și să li se facă în fiecare an sacrificii funebre. Dar când el se apucă să se urce chiar pe culmile munților, luând cu pericole munte după munte, și se apropie și de scaunul domniei dacice, pe când Lusius, care atacase din altă parte, măcelări pe mulți și mulți încă îi prinse de vii, atunci Decebal trimise soli”.

Așa cum se poate vedea din relatarea acestui pasaj împăratul Traian pătrunde în Banat fără să i se opună rezistență până în apropiere de *Tapae*, un loc cunoscut încă din anul 88 când *Tettius Iulianus* îi învinge crunt pe daci. În capitoul 10 al lucrării sale, **Dio Cassius** descrie acest eveniment astfel: „*În războiul dacic se petrecură și următoarele fapte demne de amintit; (Tettius) Iulian, însărcinat de împărat cu purtarea războiului, între alte măsuri bune, porunci ca soldații să-și scrie pe scuturi numele lor și pe acele ale centurionilor lor, pentru ca să se poată deosebi mai ușor cei ce se poartă bine de cei ce se poartă rău. Încăierându-se cu dușmanii la Tapae, el ucise foarte mulți dintre ei: între aceștia, Vezina, care venea în locul al doilea după Decebal, fiindcă nu putuse altfel să scape cu viață, căzu într-adins la pământ, făcându-se mort, și astfel fugi pe ascuns noaptea. Decebal, temându-se ca nu cumva romanii, ca niște învingători ce erau, să pornească și spre scaunul domniei lui, tăie arborii care erau pimpregjur și rezemă de trunchiuri arme, pentru ca romanii, temându-se să nu fie soldați, să se retragă: ceea ce s-a și întâmplat.”*

Citarea izvoarelor antice și folosirea acestora în decursul timpului au dus la concluzia firească că evenimentele petrecute în primul război s-au desfășurat astfel: Împăratul Traian aflat în fruntea uneia dintre coloane ar fi înaintat pe drumul Lederata – Tibiscum așa cum se poate interpreta din scurtul fragment citat de **Priscianus** din Comentariile lui Traian. Cealaltă coloană a armatei romane se presupune că a înaintat sub conducerea consulului *Manius Laberius Maximus*, guvernatorul *Moesiei Inferior* pe traseul destul de dificil al Cernei și apoi al Depresiunii Timișului.

Ambele coloane ar fi făcut joncțiunea la Tibiscum și de aici ar fi înaintat pe Valea Bistrei spre Porțile de Fier ale Transilvaniei unde fără nici o bază a fost localizat locul bătăliei de la *Tapae*.

Cum valurile de pământ de la Zăvoi sunt semnalate pentru prima dată de Marsigli⁸ și mai apoi apar pe o hartă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, acestea au început să suscite interesul specialiștilor doar în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când este descoperită o cărămidă ce are imprimată ștampila **MID**⁹.

Cele mai importante date fizico-geografice sunt cunoscute în timpul celui de-al doilea război mondial în urma unor cercetări de teren efectuate de către academicianul Alexandru Borza¹⁰ (Fig. 6).

Analizând studiul de mai sus, academicianul Constantin Daicoviciu menționează¹¹: „*Eu nu m-aș încumeta să declar drept castru valurile de pământ cu pietriș de râu de la Zăvoi, fără o săpătură. Dl. B. o poate face fără nici un pericol. Acolo sunt multe lucruri suspecte care fac pe un specialist să se îndoiască. În definitiv, nu orice val e castru sau cetate, decât pentru amatorii de descoperiri. Ștampila MID de pe cărămidă găsită „aici” e de caracter privat, nu militar (v. CIL III, 14496, 3). E foarte posibil ca în jurul Zăvoiuului să fi fost antica statio *Agnaviae* (așa o și localizează unii).*

⁸ Marsigli II, 60, fig. XXIX.

⁹ IDR III/1, XXXII, pp. 234-235.

¹⁰ Borza 1943, pp. 210-217.

¹¹ Daicoviciu 1944, 308; Daicoviciu 1969, pp. 298-299.

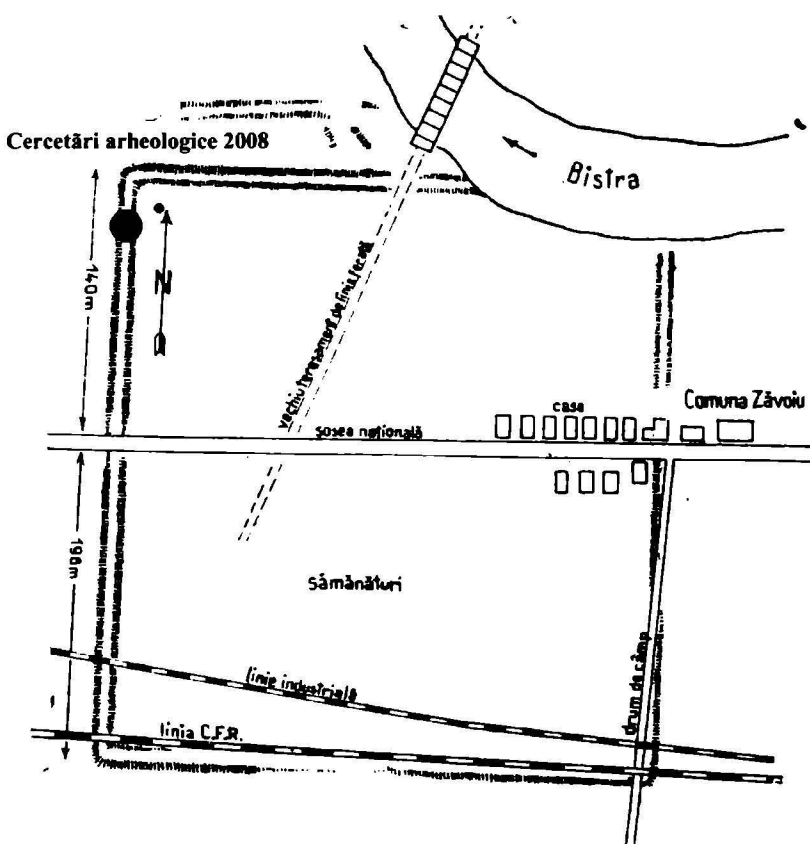

Fig. 6: Zăvoi, jud. Caraș-Severin. Planul fortificației (după Al. Borza).

*Dar, în acest caz, e cu neputință ca la Voislova să se fi aflat statio **Pons Augusti**, cum „stabilește” d. Borza. Datele din Tab. Peut. Răstoarnă anume de-a dreptul această localizare. Între Zăvoi și Voislova distanța e de 3-4 km., câtă vreme între **Agnaviae** și **Pons Augusti**, Tab. Peut. dă nu mai puțin de 8 mil., adecă vreo 12 km !*

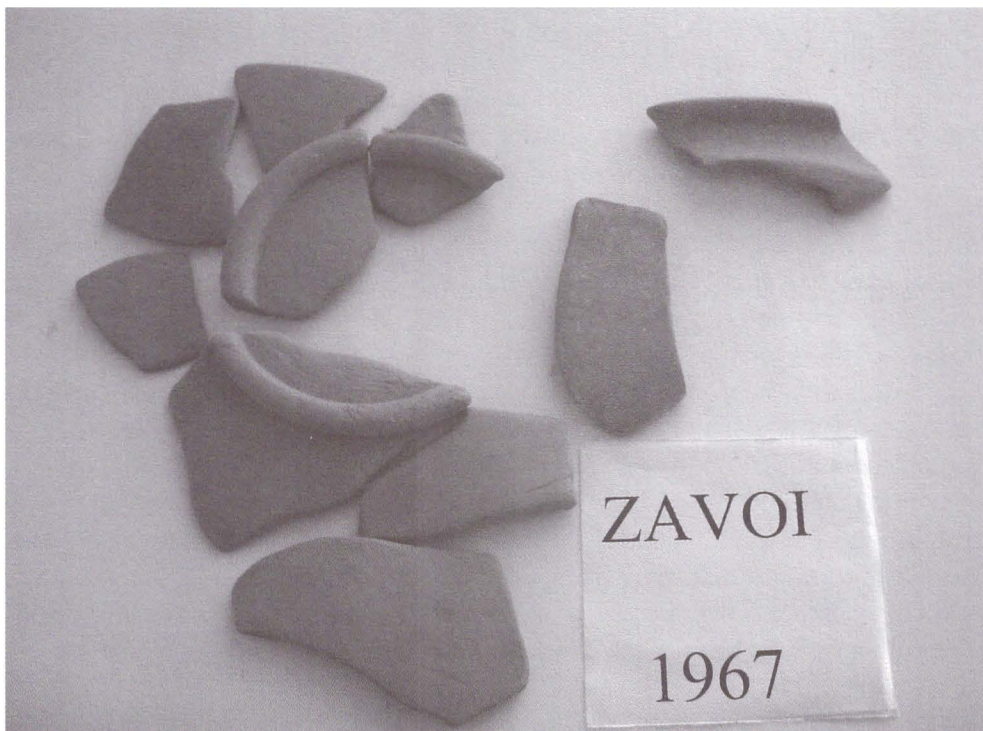
Surpriza a apărut în anul 2006 când fosta directoare a școlii din Zăvoi¹² mi-a trimis două pungi cu cioburi, inclusiv însemnările din interior cu scrisul profesorului Hadrian Daicoviciu. În cele două pungi erau două vase distincte, unul cenușiu (Fig. 7) pe care l-am restaurat și desenat iar celălalt vas, având pasta roșie cărămizie (Fig. 8) de mai mari dimensiuni, nu am reușit să-l restaurez lipsind fragmente atât din buză cât și de la fund.

Vasul cenușiu (Fig. 7; Pl. I) conține în pastă mică, cuarț și fragmente mici negre, reprezintă o strachină având buza rotunjită spre exterior, umerii vasului proeminenți, corpul piriform și fundul inelar. Dimensiunile vasului sunt reprezentate prin diametrul buzei de 24 cm și înălțimea acestuia de 8 cm.

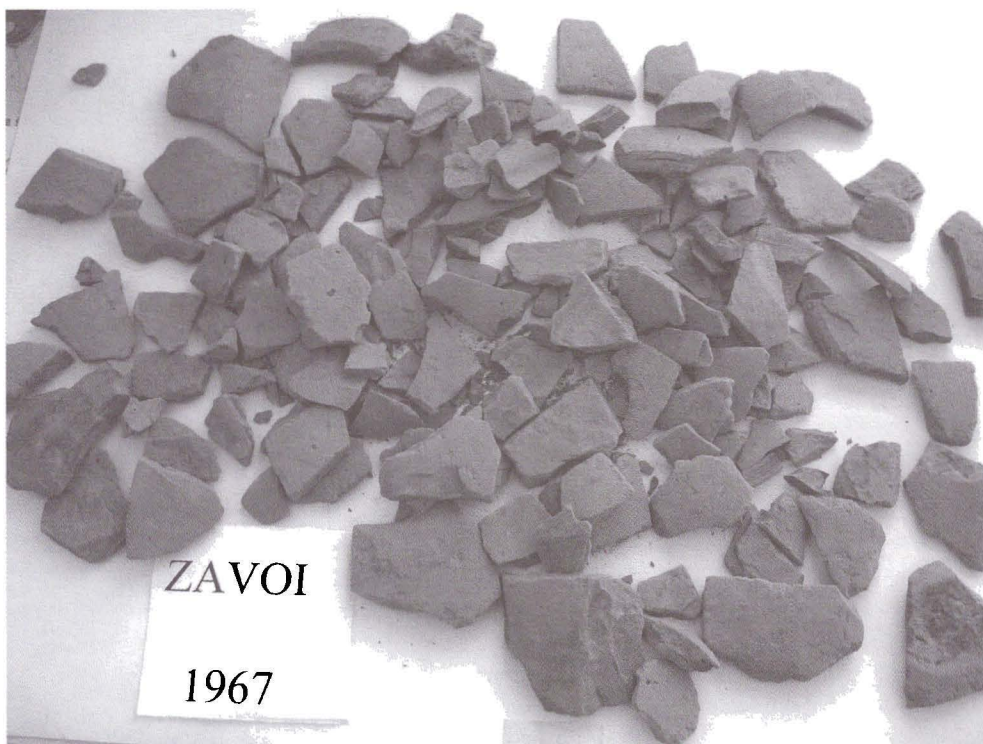
Vasul care are culoarea cărămizii roșii (Fig. 8), are o pastă săpunoasă conținând în interior mică, cuarț și piatră de var. În biletele existente în cele două pungi se menționează faptul că provin din val în campania anului 1967, fără nici un alt detaliu.

Din observațiile efectuate în teren cercetările efectuate în anul 1967 se plasează la cca. 25 de metri de colțul nord-vestic al incintei. Aceste cercetări se pare că s-au materializat printr-o secțiune magistrală de 50 X 2 m care a tăiat valul de pământ și care a pătruns și în șanțul de apărare ?

¹² Mulțumim pe această cale D-nei prof. Oltea Buzzi care ne-a pus la dispoziție materialul arheologic prezentat de noi.

Fig. 7: Zăvoi - „Balta neagră”. Strachină cenușie descoperită în anul 1967

Fig. 8: Zăvoi - „Balta neagră”. Fragmente cărămizii de amforă descoperită în anul 1967.

În urmă cu mai bine de 10 ani, mai precis în anul 1997 împreună cu Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca am demarat un proiect de cercetare de teren¹³ a așezărilor romane aflate între *Tibiscum* și *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. În cadrul acestui proiect am cercetat pas cu pas întreaga incintă a valurilor de pământ de la Zăvoi. Cu această ocazie nu am descoperit nici un fragment ceramic sau un alt obiect care să reprezinte interes arheologic.

În urma solicitării depuse la Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național a județului Caraș-Severin¹⁴ privind obținerea Certificatului de descărcare de sarcină arheologică în interiorul fortificației antice de la Zăvoi, am efectuat o cercetare arheologică¹⁵ pe proprietatea solicitantului¹⁶, unde s-a cercetat valul de pământ pe o lungime de 11 m și s-a efectuat în interior, la 10 m de val un sondaj arheologic cu dimensiunile de 4 X 1,5 m.

Cercetările efectuate în primăvara anului 2008 au vizat în principal valul cercetat de către Constantin Daicoviciu în anul 1967, săpătură rămasă deschisă și utilizată de proprietarul terenului ca și cale de acces¹⁷.

Așa cum am menționat mai sus în primăvara anului 2008 am curățat valul cercetat (Fig. 9) de către predecesorii noștri și am reușit să identificăm o situație stratigrafică deosebită pe o lungime de 11 m, până la adâncimea de 3,20 m.

Fig. 9: Zăvoi - „Balta neagră”. Profilul valului cercetat în anul 2008.

¹³ Proiectul denumit „Teritoriul Ulpiei Traiana Sarmizegetusa” a fost condus de către D-nul prof. Univ. Dr. Ioan Piso și a fost format din lector Univ. Al. Diaconescu, Emilian Bota și Adrian Ardeț.

¹⁴ Sub nr. 11/11.01.2008 privind obținerea Certificatului de descărcare de sarcină arheologică pentru: CONSTRUIRE CABANĂ DIN LEMN în zona Balta Neagră-Fânețe.

¹⁵ Colectivul de cercetare a fost format din dr. Adrian Ardeț, responsabil științific și Dimitrie Negrei și Octavian Popescu de la Muzeul din Caransebeș.

¹⁶ Nicolae Albulescu proprietar al terenului.

¹⁷ Ardeț / Ardeț / Negrei 2010, nr. 171, pp. 319-320.

Din punct de vedere stratigrafic (pl. II, Fig. 10) valul a fost construit pe un pat de pietriș și nisip care la adâncimea de 0,75 m este acoperit de un strat de 2-5 cm de arsură.

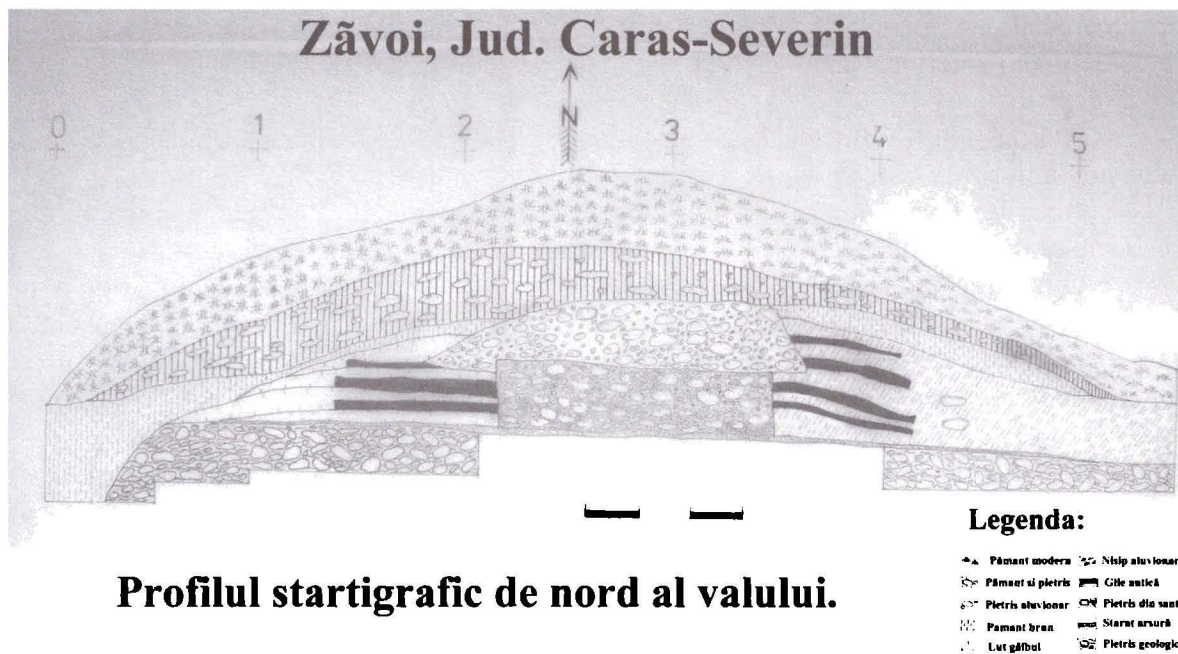

Fig. 10: Zăvoi - „Balta neagră”. Profilul stratigrafic de nord al valului cercetat în anul 2008.

Peste această peliculă constatăm de-o parte și de alta a valului respectiv în carourile 2 și 4 dispunerea alternativ a gliilor cu pământ și nisip care să mențină miezul valului construit din pietriș scos din șanțul aflat în exterior. Gliile descoperite ajung până la înălțimea de 1,50 m peste care constatăm un strat de cca. 70 cm de pietriș de râu.

Întreaga substrucție este acoperită pe toată lungimea de un strat de pietriș amestecat cu pământ ce atinge înălțimea de 2,50 m. Peste acest strat s-a depus pământul modern ce reprezintă cca. 0,70 m.

De-o parte și alta, valul, atât în exterior cât și în interior, este acoperit cu un strat de pământ amestecat cu nisip.

În caroul 1 am descoperit și o porțiune din șanțul acestei fortificații pe care nu am mai cercetat-o atât datorită traversării zonei de către drumul comunal cât și a lipsei de forță de muncă pentru cercetarea unui șanț de apărare.

Din cele prezentate până în prezent putem preciza că ne aflăm în fața unui val și șanț antic (lipsa materialului arheologic ne face să nu putem data momentul construcției) care respectă structura de construcție romană a fortificațiilor de pământ, probabil un castru de etapă din timpul campaniilor traianee¹⁸?

La 10 m de valul de pământ în zona în care se intenționează a se construi cabana din lemn, am efectuat un sondaj arheologic cu dimensiunile de 4 X 1,5 m și o adâncime de 0,90 m. Am reușit să identificăm la 0,20 m un strat de pietriș aluvionar care reprezintă de fapt nivelul de pământ viu, peste care am surprins un strat afănat de bolovani de râu amestecați cu pământ de cca. 0,40 cm, peste care se află gilia modernă formată din pământ și pietre de cca. 0,35 m.

¹⁸ IDR III/1, p. 234.

Nu am identificat nici un nivel arheologic antic, chiar dacă suntem în interiorul fortificației.

Din punct de vedere științific, dacă presupunem că suntem într-o fortificație romană zona cercetată de noi se află în partea cunoscută sub denumirea de *raetentura*, mai precis în terenul din interiorul incintei unde se aflau grajdurile sau silozurile pentru rezervele soldaților.

Atât cercetarea efectuată la acest sondaj cât și curățarea valului de pământ nu au adus noi lămuriri în cece privește evoluția incintei fortificate de la Zăvoi.

Această fortificație este considerată ca fiind „castru de marș”¹⁹ din timpul războaielor daco – romane, cu șanț de apărare și val de pământ cu miez de piatră²⁰.

Din prezentarea noastră, dar așa cum se prezintă cercetările arheologice de până acum nu putem data exact când a fost ridicată această fortificație. Cert este faptul că acesta este al patrulea castru (450 X 350 m = 15,75 Ha) ca suprafață din Dacia, după castrul legionare de la *Apulum*²¹ (750 X 500 m = 37,5 ha), *Potaissa*²² (573 X 408 m = 23,37 Ha) și *Berzobis*²³ (490 X 410 m = 20 Ha).

Următoarea fortificație cunoscută din Dacia o reprezintă, castrul de la Poiana (Ciuperceni)²⁴ aflat pe limesul transalutan cu dimensiunile de 350 X 390 m = 13,6 Ha²⁵.

Nici un castru cunoscut ca fiind „de marș” din zona munților Șurianu nu depășește o suprafață de 7 Ha. În toate castrul de marș ce au avut val de pământ au fost descoperite urme materiale (cărămizi, țigle etc).

După suprafața ocupată castrul legionare se înscriu²⁶:

1. Între 20 și 40 de Ha de pământ, Legiunea a XIII *Gemina* la *Apulum* (37,5 Ha), Legiunea a V-a *Macedonica* la *Potaissa* (23,37 Ha) și Legiunea a IV-a *Flavia Felix*, la *Berzobis* (20 Ha).

2. Între 10 și 20 de Ha de pământ, Castrul roman de la Zăvoi (15,75 Ha) și Castrul roman de la Poiana – Ciuperceni (13,6 Ha).

Restul castrulor romane din Dacia au o suprafață mai mică de 10 Ha, între 5 și 10 hectare aflându-se următoarele castrul: castrul Comărnicele II²⁷ cu laturile de 300 X 260 m (7,8 Ha), castrul Bănița aflat pe muntele Jigorul Mare ce are laturile de 310 X 240 m (7,4 Ha), ambele castrul de marș, urmează castrul roman de la *Porolissum*²⁸ cu laturile de 294 X 266 m (6,9 Ha), castrul de marș Comărnicele I²⁹ aflat la 1896 m altitudine lângă localitatea Baru Mare cu dimensiunile de 300 X 195 m (5,8 Ha) și castrul militar de la *Tibiscum*³⁰ cu suprafața de 320 X 170 m (5,4 Ha). Pentru restul castrulor militare din Dacia suprafețele merg de la 0,2 Ha, în cazul castrul roman *Caput Stenarum*³¹ (Boița, jud. Sibiu), ce are laturile de 47 X 46 m și ajung până la 5,8 ha, castrul militar *Ponce Vetus*³² (Hoghiz, jud. Brașov) ce are laturile de 220 X 165 m.

¹⁹ IDR III/1, p. 234.

²⁰ Ferenczi, 1982-1983, p. 186.

²¹ Moga, 1985, pp. 34-40.

²² Bărbulescu, 1994

²³ Protase 1967, pp. 49-51; Moga, 1971, pp. 51-58.

²⁴ Cătănciu, 1997, p. 62.

²⁵ Vlădescu 1986, p. 86, pct. 30.

²⁶ Marcu 2009, pp. 26-246.

²⁷ Ferenczi 1982-1983, pp. 186-187.

²⁸ N. Gudea 1989.

²⁹ Daicoviciu 1937-1940, 311; Daicoviciu / Ferenczi 1951, 44, p. 114.

³⁰ Marcu 2009, pp. 162-174.

³¹ Lupu, pp. 71 – 206.

³² Protase, 2003, pp. 125-134

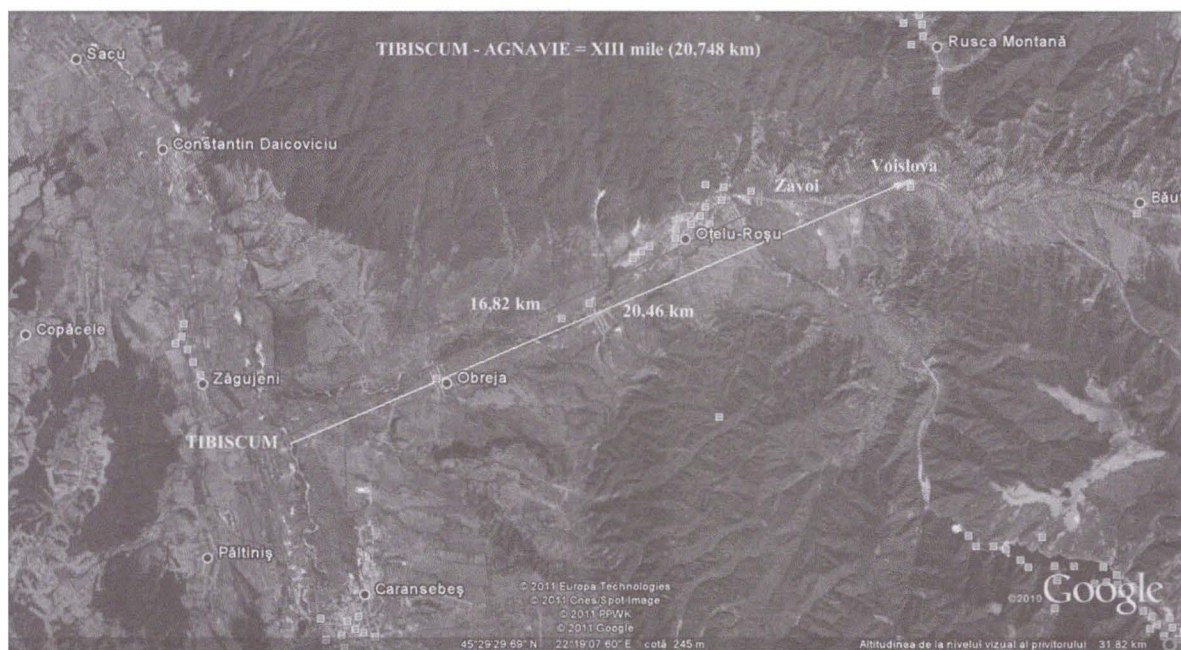
Existența fortificației de mari dimensiuni de la Zăvoi, presupune folosirea acestuia de către o legiune în luptele dintre daci și romani. Sistemul de construcție al valului de pământ, în actualul stadiu al cercetărilor este fără nici o discuție de factură romană, problema care se pune o constituie datarea acestuia care pentru moment rămâne încă de domeniul speculațiilor.

Prezența la cca. 400 m nord de incinta fortificată, în cimitirul satului a cărămizilor romane dintre care și cea cu ștampila COH I S³³ a ridicat problema localizării antice localități *Agnaviae* de pe *Tabula Peutingeriana* cu incinta fortificată de la Zăvoi. Între fortificația de la Zăvoi și castrul roman de la *Tibiscum* este o distanță de 16,82 Km. Pe *Tabula Peutingeriana* sunt indicate XIII mile romane, adică 20,748 km, distanță acoperită până la Voislova (Fig. 11), unde se află o așezare romană în care a apărut o inscripție și cărămizi romane³⁴.

Poate că cercetările arheologice viitoare pe care le preconizăm a le efectua în apropierea cimitirului din sat ne vor elucida asupra acestei așezări romane.

Semnalarea în anul 1976 la cca. 350 m est de incinta fortificată (Pl. III) și 50 m nord spre râul Bistra, în cimitirul satului a cărămizilor romane dintre care și cea cu ștampila COH I S³⁵ a ridicat o serie de probleme rămase de-a lungul anilor doar la stadiul de ipoteze.

În primăvara anului 2009, mai precis în data de 10 martie, autoritățile locale, m-au anunțat de apariția unor ziduri groase din piatră legate cu mortar în cimitirul satului, unde urma să fie înmormântată o persoană.

Fig. 11: Harta reprezentând distanța dintre *Tibiscum* și Zăvoi.

³³ Bozu 1976, pp. 131-133.

³⁴ IDR III/1, nr. 271, p. 235.

³⁵ Bozu 1976, pp. 131-133.

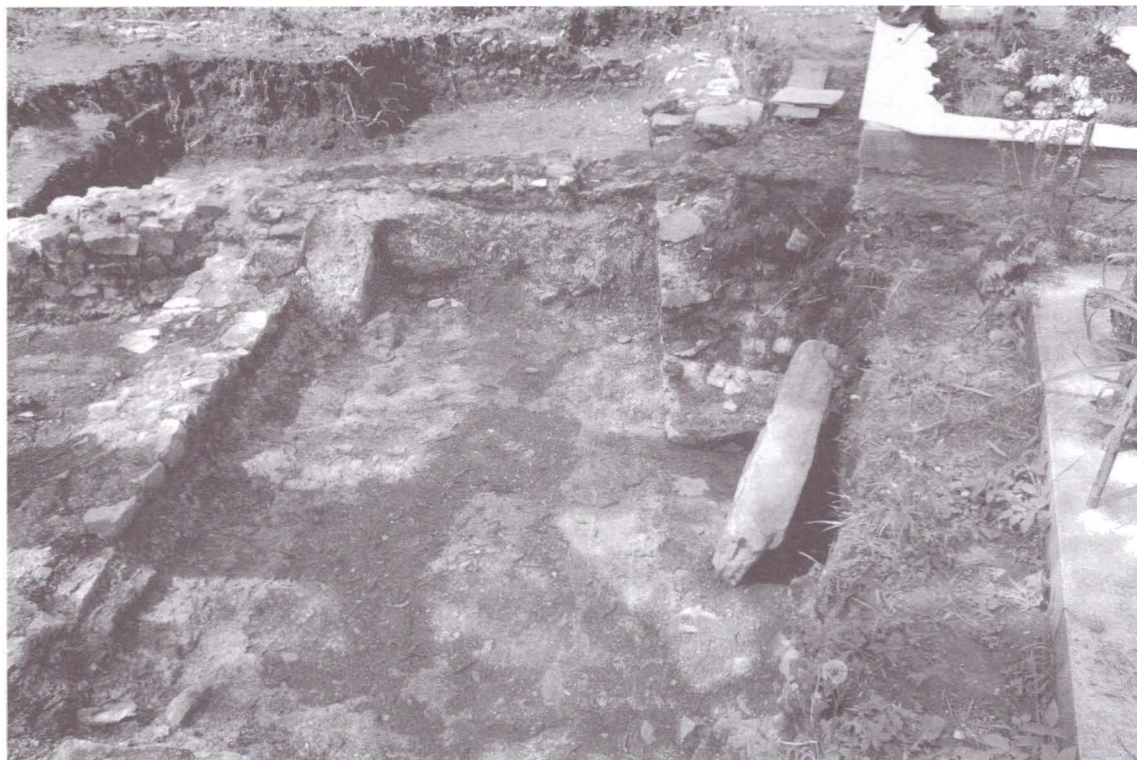

Fig. 12: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Camera B (*caldarium*).

Ca urmare a acestui anunț, m-am deplasat la fața locului unde am hotărât, de comun acord cu primarul și preotul, înmormântarea în altă parte a cimitirului a persoanei decedate.

Din momentul apariției primelor ziduri ne-am propus doar recuperarea materialului arheologic și dezvelirea unei părți din construcție³⁶.

Lucrurile au luat o altă turnură decât cea pe care am preconizat-o, datorită apariției bazinului de apă caldă dar și extinderii ruinelor antice în curtea unui locuitor al comunei Zăvoi, care a fost de comun acord să extindem cercetările în grădină.

Am trasat o suprafață cu dimensiunile de 15 X 15 metri orientată nord – sud, pe care am împărțit-o în carouri de 2 X 2 m. Extinderea cercetărilor am făcut-o numai spre sud, unde se află grădina casei cu nr. 140.

Cercetarea arheologică efectuată la Zăvoi – Cimitirul Ortodox a fost eșalonată pe două perioade calendaristice reprezentând lunile martie–mai și iunie–iulie 2009 având sprijinul material și moral din partea autorităților județene³⁷ și al primăriei comunei³⁸.

Din primele cercetări ne-am dat seama că suntem în fața unui complex de băi antice acoperite de un strat de pământ și moloz modern. Zidurile ce au lățimea pe toată suprafața cercetată de 0,65 m, sunt realizate din piatră fasonată de carieră foarte bine lucrată și legată cu mortar de foarte bună calitate (Pl. IV).

Prima încăpere dezvelită o reprezintă *caldarium*-ul sau Camera B (Fig. 12) cum am denumit-o noi și are dimensiunile de 3,70 X 2 m. Această cameră am curățat-o până la podeaua de *opus signinum*, mai bine zis până la adâncimea de 0,80 m. Această încăpere a fost căptușită cu pereți groși de *opus signinum* ce ating dimensiunea de 0,40 m. La bază pot fi observate urmele lăsate de la pilele de *hypocaustum*.

³⁶ Ardeț / Ardeț / Negrei 2009, nr. 172, pp. 320-321.

³⁷ D.J.C.C.P.C.N. Caraș-Severin prin Doamna director dr. Ada Chisăliță.

³⁸ Primăria comunei Zăvoi prin D-nul primar Antonie Bunei.

Fig. 13. Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Camera A.

Următoarea încăpere o reprezintă Camera A (Fig. 13) ce are dimensiunile de 4,50 X 5 m și care a fost curățată până la adâncimea de 1,00 m unde am dat de baza de *opus signinum*, pe care am reușit să mai descoperim 10 cărămizi cu dimensiunile de 32 X 30 cm ce au rol de pile de *hypocaustum*.

Încăperea D (Fig. 14) cu dimensiunile de 3,70 X 2,40 m am curățat-o numai parțial datorită prezenței unui nuc pe care l-am ocrotit și nu l-am tăiat. Am cercetat numai o porțiune de 2 X 40 m până la adâncimea de 0,60 m și care se compune dintr-un strat compact de lut galben.

Fig. 14. Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Încăperea D care este traversată de canal.

Camera C (Fig. 15) se pare că reprezintă *frigidarium*, cu dimensiunile de 3,70 X 5 m a fost cercetată parțial datorită existenței în interiorul acesteia a unui mormânt actual. Am reușit însă să curățăm o parte din cameră care este căptușită cu pereți de *opus signinum* ce au grosimea de 0,25 m iar baza este realizată tot din *opus signinum*. Pe pereți am constatat existența unor *tegulae* (Fig. 16) dreptunghiulare ce au cant pentru îmbinare. Acestea seamănă cu tipul de țigle „solzi” folosit la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Fig. 15. Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Camera C (*frigidarium*).

Fig. 16. Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Fragment *tegulae* romane ce au cant pentru îmbinare.

A doua etapă de cercetare de la Zăvoi am efectuat-o în perioada lunilor iunie-iulie, când am dezvelit încăperile E și F.

Încăperea E (Fig. 17) are dimensiunile de 8,30 X 3 m și o absidă cu lățimea de 4 m și deschiderea acesteia de 2 m. În cea mai mare parte din băile cercetate în Dacia (Castre), încăperea în care se află absida este destinată bazinului de apă caldă „caldarium”, numai că în cazul nostru nu avem nici un indiciu în acest sens și după structură suntem mai aproape de un *tepidaur*. În primul rând această încăpere este căptușită de un strat de cca. 1-2 cm de *opus signinum* pentru a o proteja de infiltrațiile de fum de la instalația de *hypocaustum*. Au fost descoperite și 6 cărămizi cu rol de pile.

La sud de această încăpere se află un zid din piatră ce are lungimea de 2,30 m și care nu închide încăperea, ci permite trecerea aerului cald la următoarea încăpere pe care nu am mai reușit să o cercetăm.

Fig. 17. Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Încăperea E (*tepidaur*).

Cea mai interesantă și cea mai importantă încăpere o reprezintă camera F (Fig. 18) cu dimensiunile de 8,5 X 6 m ce se pare că ar reprezenta *apodyteriumul*. Această încăpere este străbătută de un canal cu lățimea de 0,30 m pe care la adâncimea de 0,50 m sunt puse cărămizi. La rândul său, canalul este acoperit de lespezi mari de piatră de carieră cu dimensiunile de 1 X 0,60 m, care sunt acoperite de un strat de piatră de râu, peste care se află un strat compact de *opus signinum* pe care se aflau bucăți dreptunghiulare de gresie (Fig. 19) cu dimensiunile de 11 x 5 x 3 cm ce aveau rol de paviment. Nu am găsit nici o bucată in situ, dar structura cât și tehnica de execuție este similară cu încăperile în care au fost descoperite mozaicuri romane.

Întreg complexul este construit din piatră de carieră fasonată legată cu mortar. În interiorul încăperii încălzite prin podea se mai păstrează câteva cărămizi ce au fost folosite ca pile pentru susținerea podelei (*suspensura*) din care se mai păstrează doar o singură bucată.

Materialul arheologic este destul de sărăcăcios și este reprezentat doar prin câteva fragmente ceramice, cuie și cărămizi care în majoritate au fost descoperite în canale.

Fig. 18. Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Camera F (*apodyterium*).

Canalele au fost colmatate încă din antichitate așa cum rezultă din descoperirea unei monede (Fig. 20) din timpul Sabinei (126 d.Chr), soția împăratului Hadrian.

În actualul stadiu al cercetărilor se pare că suntem în fața unui complex de băi asemănătoare doar cu cele destinate celor mai importante personalități. Asemănările sunt izbitoare, păstrând totuși proporțiile cu acest tip de construcții cunoscute la Roma (Thermele lui Caracalla) sau în Pompei. O altă asemănare însă mult mai aproape de noi o constituie construcția de tip *DOMUS*, pe care am cercetat-o în perioada 1985-1989 la Ulpia Traiana Sarmizegetusa și care reprezintă *Domus Procuratoris*.

Fig. 19. Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Paviment dreptunghiular.

Fig. 20. Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Monedă romană din timpul împărătesei Sabina (126 d. Chr.)

Diferența dintre cele două rezidă atât din calitatea lucrării cât și a materialului folosit, care în cazul descoperirii de la Zăvoi este net superioară celei de la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*.

În perioada imediat următoare propunem conservarea primară a întregului complex și punerea în valoare din punct de vedere turistic.

Pentru anul viitor intenționăm extinderea cercetărilor pe latura de sud unde se extind încăperile destinate cu hypocaust.

Bibliografie

Izvoare:

Dio Cassius Dio Cassius, *Istoria romană*, cartea 67, cap. 6 – 10.

Priscianus Priscianus, *Grammatici latini*, VI, 13

Tabula Peutingeriana Tabula Peutingeriana, Segmentum VII.

- Ardeț / Ardeț / Negrei 2010, nr. 171 = A. Ardeț, L. C. Ardeț, D. P. Negrei, *Cercetările arheologice de la Zăvoi, jud. Caraș – Severin „Balata Neagră – Fînețe*, în „Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2009”, București, 2010, Nr. 171, pp. 319 – 320.
- Ardeț / Ardeț / Negrei 2010, nr. 172 = A. Ardeț, L. C. Ardeț, D. P. Negrei, *Cercetările arheologice de la Zăvoi, jud. Caraș – Severin, Cimitirul Ortodox*, în „Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2009”, București, 2010, Nr. 172, pp. 319 – 320.
- Bărbulescu 1994 = M. Bărbulescu, *Potaissa*, Studiu monografic, Turda, 1994
- Bizerea / Rudeanu 1969 = M. Bizerea, C. Rudneanu, *Considerații istorico – geografice asupra districtului autonom al Caransebeșului în Evul Mediu*, în „Studii de istoria Banatului”, I, Timișoara, 1969, pp. 7-22.
- Borza 1943 = Al. Borza, *Cetățile romane dintre Tibiscum și Sarmizegetusa*, în „Revista Institutului Social Banat – Crișana”, Anul XI, mai-iunie, 1943, Timișoara, pp. 210-217.
- Bozu 1976 = O. Bozu, *Cohors I Sagittariorum la Zăvoi (Județul Caraș-Severin)*, în „Banatica”, 4, Reșița, 1977, pp. 131-133.

- Cătănciu 1997 = Ioana B. Cătănciu, *Muntenia în sistemul defensiv al Imperiului Roman* (sec. I-III p. Chr.), Alexandria, 1997
- CIL III = *Corpus Inscriptionem latinarum*, III, 14496, 3.
- Daicoviciu 1937 – 1940 = C. Daicoviciu, *Neue Mitteilungen aus Dacien*, în „Dacia”, VII-VIII, 1937-1940,
- Daicoviciu 1944 = C. Daicoviciu, *Recenzie, Al. Borza, Banatul în timpul romanilor*, Timișoara, 1943, în „AISC”, IV, 1941-1943, Sibiu 1944,
- Daicoviciu 1969 = C. Daicoviciu, *Dacica*, Cluj, 1969
- Daicoviciu / Ferenczi 1951 = C. Daicoviciu, Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, București, 1951
- Feneșan 1981 = C. Feneșan, *Documente medievale bănățene (1440 – 1653)*, Timișoara, Ed. Facla, 1981
- Ferenczi 1982 – 1983 = Stefan Ferenczi, *Observații tipologice și comparative cu privire la castrele de mars romane situate în zona cetăților dacice din Munții Șurianului*, în „Sargetia”, XVI-XVII, 1982-1983
- Gudea 1989 = N. Gudea, *Porolissum. Un complex daco-roman de la marginea de Nord a Imperiului Roman. I. Săpături și descoperiri arheologice până în anul 1977*, în „ActaMP XIII”, Zalău, 1989.
- Hertz 1755 = M. Hertz, Prisciani, *Grammatici Caesariensis, Institutionum Grammaticarum*, „Libri” XVIII, Vol. I, Libros I-XII continens, Lipsiae, MDCCLV
- IDR III/1 = *Inscriptiones Daciae Romanae*, Vol. III/1, București, 1977
- Lupu 2002 = N. Lupu, *Stațiunea romană de la Boița (jud. Sibiu)*, în „Acta Terrae Septemcastrensis”, I, Sibiu 2002, pp. 71 – 206
- Marcu 2009 = F. Marcu, *Organizarea internă a castrelor din Dacia*, Ed. Mega, Cluj – Napoca, 2009.
- Marsigli 1726 = *Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, physicis perlustratus* ab Aloysio Ferd. Com. Marsili. Hagae-Amstelodami, II 1726 (cf. IDR III/1 pp. 19-20)
- Milleker 1906 = B. Felix Milleker, *Délmagyarország régiségleletei*, Timișoara, 1906
- Moga 1971 = M. Moga, *Castrul Berzobis*, în „Tibiscus”, I, 1971, pp. 51-58
- Moga 1985 = V. Moga, *Din istoria militară a Daciei Romane. Legiunea XIII Gemina*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985
- Protase 1967 = D. Protase, *Legio III Flavia la nordul Dunării și apartenența Banatului și Olteniei de vest la provincia Dacia*, în „ActaMN”, IV, 1967, pp. 49-51;
- Protase 2003 = D. Protase, *Descoperiri și date inedite privind castrul roman de la Hoghiz (Découvertes et dates inédites concernant le castrum romain de Hoghiz)*. în „Studia Historica et Theologica”, Iași, 2003, pp.125-134
- Tudor 1968. = D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia Romană*, București, 1968.
- Vlădescu 1986 = Cristian M. Vlădescu, *Fortificațiile romane din Dacia Inferior*, Craiova, 1986

Lista figurilor și a planșelor:

Fig. 1: Harta generală a Văii Bistrei.

Fig. 2: Hartă din anul 1784.

Fig. 3: Zăvoi – „Balta neagră”. Valul de pământ.

Fig. 4: *Tabula Peutingeriana*.

Fig. 5: Cazanele mici. *Tabula Traiana*.

Fig. 6: Zăvoi, jud. Caraș-Severin. Planul fortificației (după Al. Borza).

Fig. 7: Zăvoi - „Balta neagră”. Strachină cenușie descoperită în anul 1967.

Fig. 8: Zăvoi - „Balta neagră”. Fragmente cărămizii de amforă descoperită în anul 1967.

- Fig. 9: Zăvoi - „Balta neagră”. Profilul valului cercetat în anul 2008.
 Fig. 10: Zăvoi - „Balta neagră”. Profilul stratigrafic de nord al valului cercetat în anul 2008.
 Fig. 11: Harta reprezentând distanța dintre *Tibiscum* și Zăvoi.
 Fig. 12: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Camera B (*caldarium*).
 Fig. 13: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Camera A.
 Fig. 14: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Încăperea D care este traversată de canal.
 Fig. 15: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Camera C (*frigidarium*).
 Fig. 16: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Fragment *tegulae* romane ce au cant pentru îmbinare.
 Fig. 17: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Încăperea E (*tepidaur*).
 Fig. 18: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Camera F (*apodyterium*).
 Fig. 19: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Paviment dreptunghiular.
 Fig. 20: Zăvoi - Cimitirul Ortodox. Monedă romană din timpul împărătesei Sabina (126 d. Chr.)

- Pl. I. Zăvoi. Vas cenușiu (strachină).
 Pl. II. Zăvoi. Profilul stratigrafic de nord al valului.
 Pl. III. Zăvoi. A. Amplasarea fortificației romane. B. Domus - ul roman.
 Pl. IV. Zăvoi. Planul cercetărilor efectuate în anul 2009 la Domus.

DOMUS ROMANORUM DA ZAVOI (CONTEA DI CARAS-SEVERIN) *(Riassunto)*

In quello del XVIII secolo delle mappe datate dal 1784 e può essere di Vienna visto nel villaggio ZAVOI situato ai piedi di Poiana Rusca, sul lato destro del fiume Bistrita. Come si può vedere su questa mappa villaggio si estende lungo il torrente che scorre dalle montagne. Anche su questa mappa si può vedere nel profilo rettangolare delle onde di terra rimaneva un enigma per ZAVOI.

Nel 2008, la ricerca archeologica è stata effettuata, evidenziato da una sezione trasversale sull'onda di terra con una lunghezza di 11 m per 10 m di distanza è stato condotto un sondaggio archeologico con dimensioni di 4 x 1,5 m.

Come vedete stratigrafica (pl. II, fig. 10) onda è stata costruita su un letto di ghiaia e sabbia ad una profondità di 0,75 m è coperto da uno strato di 2-5 cm di masterizzazione.

Su questo strato troviamo il lato del velo nelle piazze 2 e 4 rispettivamente alternati disposizione di terra e sabbia per mantenere l'onda nucleo costruito di ghiaia fuori dal fosso situato sulla parte esterna. Glia di terreno scoperto per raggiungere una altezza di 1,50 m sopra si trova uno strato di ca. 70 cm di ghiaia di fiume.

Stratigrafia è coperto per tutta la lunghezza di uno strato di ghiaia misto con terreno che raggiunge un'altezza di 2,50 m. Su questo strato è stato depositato terra moderna che è circa. 0,70 m.

Da un lato, e un'altra onda sia all'interno che all'esterno è ricoperta da uno strato di terra mista a sabbia.

In una griglia ho trovato una parte del fossato fortificazione che non ho studiato così a causa della strada che attraversa un'area comunale e la mancanza di manodopera per la ricerca di una difesa fosso.

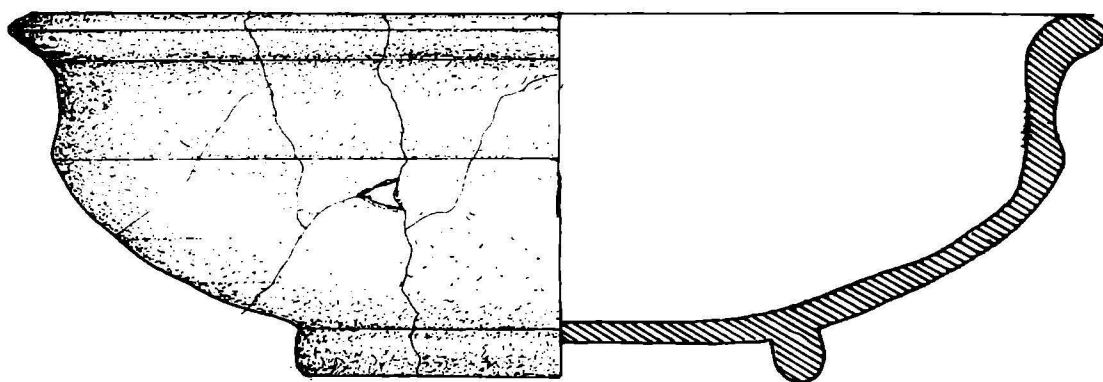
Nella primavera del 2009, cioè il 10 marzo, le autorità locali, ho annunciato la presenza di muri spessi di pietra e malta nel cimitero del paese, dove una persona era di essere sepolto .

L'intero complesso è costruito di malta cava di pietra a forma di. All'interno del riscaldamento degli ambienti, piano, ci sono ancora alcuni mattoni che sono stati utilizzati come pali per il sostegno al piano (*suspensura*) di cui ci sono ancora solo un pezzo.

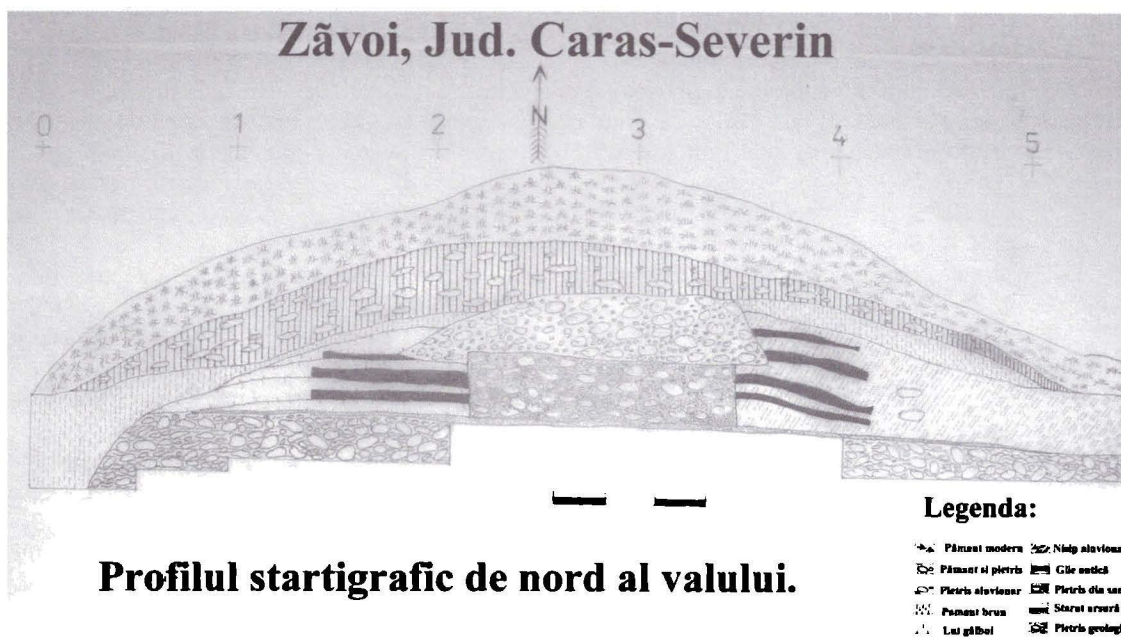
Il materiale archeologico è abbastanza povero ed è rappresentato solo da alcuni frammenti di ceramica, di pietra e mattoni che la maggior parte sono stati trovati in canali.

Canali sono stati otturati fin dall'antichità, come dimostra il ritrovamento di una moneta (fig. 20) durante Sabina (126 dC), moglie dell'imperatore Adriano.

Nella fase attuale della ricerca sembra che siamo di fronte ad un complesso di bagni come solo quelli per i più importanti.

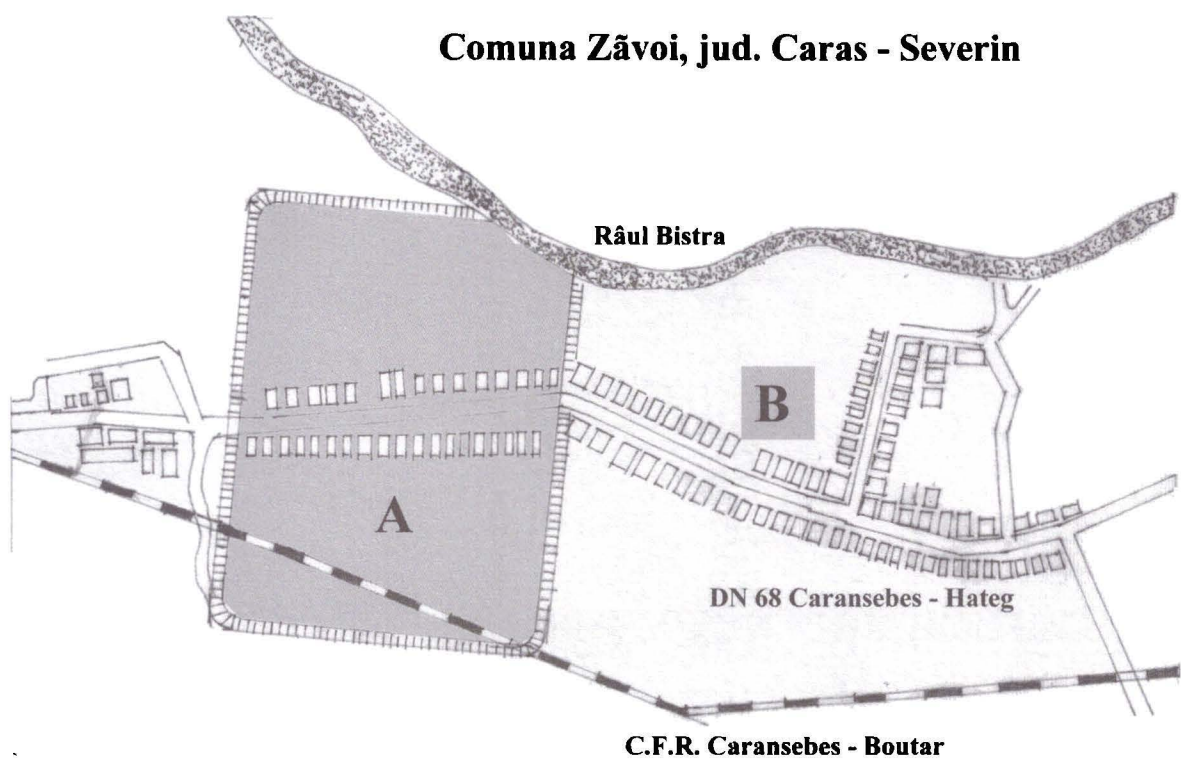

Pl. I. Zăvoi. Vas cenușiu (strachină).

Pl. II. Zăvoi. Profilul stratigrafic de nord al valului.

Comuna Zăvoi, jud. Caras - Severin

Legenda:

A. Fortificatia din piatra

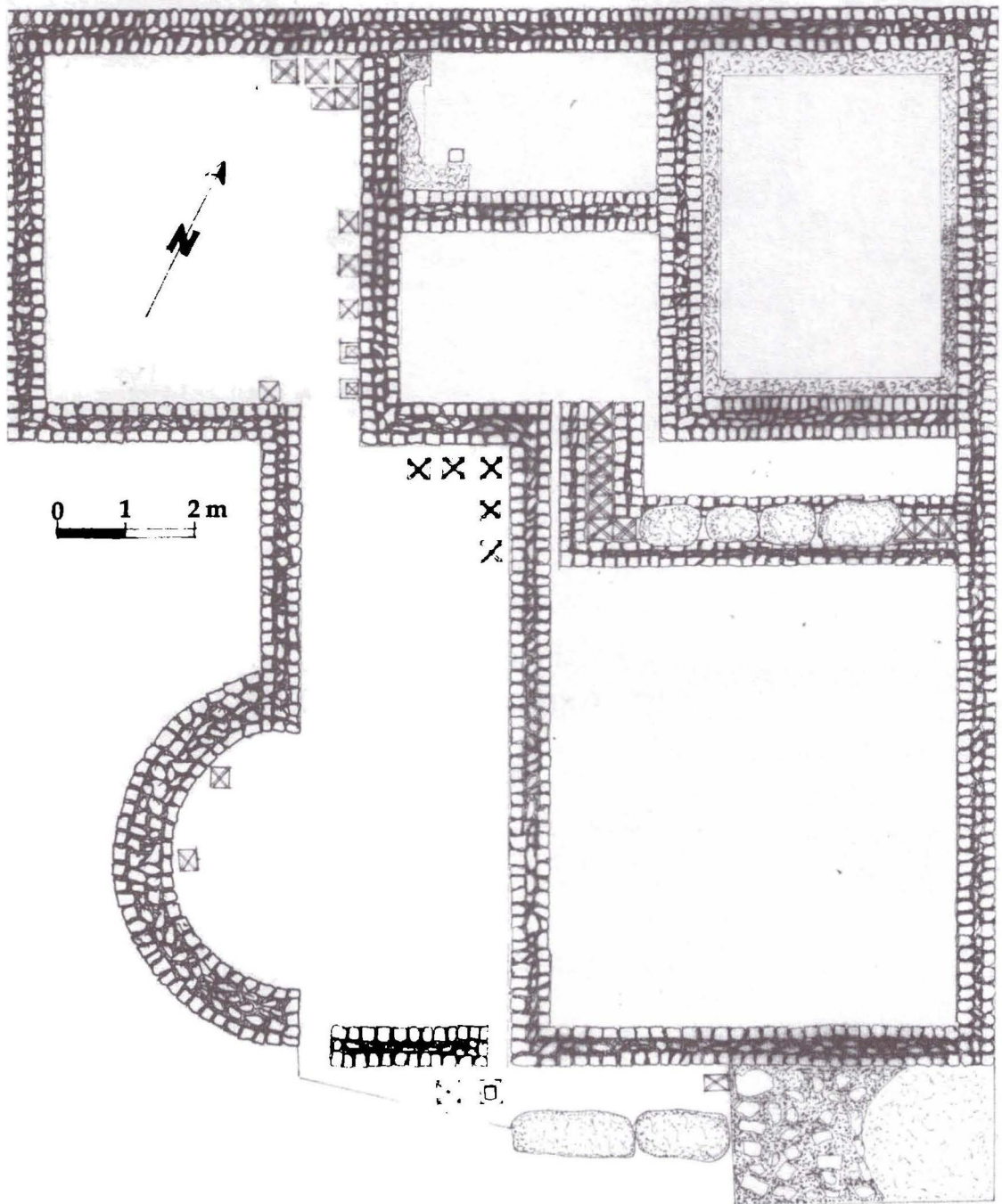
B. Clădirea cercetată în primăvara anului 2009

0 50 100 150 m

Pl. III. Zăvoi. A. Amplasarea fortificației romane. B. Domus - ul roman.

Zăvoi, jud. Caras-Severin
Planul cercetărilor arheologice efectuate în anul 2009

Pl. IV. Zăvoi. Planul cercetărilor efectuate în anul 2009 la Domus.